

УДК 329.15:323.28(477)

Н. М. Кіндрачук**НОНКОНФОРМІЗМ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ
В УКРАЇНІ: 60–70-ті рр. ХХ ст.**

В даній статті автор досліджує нонконформізм як соціокультурне явище в Україні в 60–70-ті рр. ХХ ст., аналізує державну політику у галузі літератури і мистецтва зазначеного періоду та показує її ідеологічний контекст, з'ясовує особливості та механізми впровадження політичних рішень у творче життя республіки, визначає передумови формування та основні причини виникнення нонконформістських явищ у середовищі творчої інтелігенції.

Ключові слова: нонконформізм, незгода, неприйняття норм, літературно-мистецька політика, відродження національної культури.

Демократичні процеси формування української державності й трансформації суспільної свідомості сьогодення вимагають обережного ставлення до національної історії, народних традицій і культури українського народу, які формувалися протягом тривалого періоду. Із здобуттям Україною державної незалежності склалися сприятливі умови для вільного вивчення радянського минулого УРСР, зокрема, соціально-економічних, культурно-соціальних проблем, незрілості громадянського суспільства, релігійних утисків. Однак ще й досі залишаються малодослідженими багато сторін тоталітарного суспільства у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги». Тому питання дослідження передумов формування та основних причин виникнення нонконформістських явищ у середовищі творчої інтелігенції України в 60–70-ті рр. ХХ ст. є надзвичайно актуальним і вимагає особливого підходу у вивченні.

Значення нонконформізму як соціокультурного явища в Україні в окреслений період частково висвітлено в працях таких авторів, як: О. Заплотинська [3, 4], Л. Крупник [5], І. Стасюк [9], М. Черненко [10] та ін. Та все ж таки в науковій літературі дана тема до кінця не вивчена. Це дає можливість продовжити роботу у цьому перспективному напрямку.

Отже, в центрі уваги даного дослідження — всебічне вивчення нонконформізму як соціокультурного явища в Україні в 60–70-ті рр. ХХ ст. та державної політики УРСР у галузі літератури і мистецтва зазначеного періоду.

Термін «нонконформізм» (англ. non-conformism — «незгода») означає незгоду, неприйняття норм, цінностей, цілей, домінуючих у конкретній групі, в конкретному суспільстві. В деяких випадках нонконформізмом називають просто готовність індивіда відстоювати свою особисту позицію в тих випадках, коли вона суперечить позиції більшості.

Причини появи явища нонконформізму в середовищі творчої інтелігенції у 60–70-х рр. ХХ ст. полягали в особливостях проведення літературно-мистецької політики УРСР та змінах у суспільній свідомості, викликаних процесами лібералізації після ХХ з'їзду КПРС, розвінчанням культу особи Сталіна, відновленням демократичних принципів. Переважна більшість представників літературно-мистецького нонконформізму, називаючи себе «дітьми відлиги», вважали ХХ з'їзд КПРС найвагомішим фактором, який дав «заряд свободи», суттєво вплинув не тільки на молоде покоління художників і письменників, а й на весь подальший розвиток мистецтва в цілому [8, с. 166]. Іншим вагомим чинником для формування українського нонконформізму в соціально-культурній сфері стало розширення інформаційного простору, в якому формувався світогляд молодого покоління творчої інтелігенції. Українська інтелігенція бажала правдивого відображення реалій життя, відстоювала свободу творчості та мистецтва, засуджувала державну диктатуру та партійну ідеологію, боролася за відродження та творче переосмислення традицій національної культури.

Даний період ознаменувався появою шістдесятників — нової генерації української національної інтелігенції 1960-х рр., що виступила на захист національної мови і культури, свободи художньої творчості. Шістдесятництво, як початкова форма нонконформізму, носило яскраво виражений культурницький характер, а отже, проблема відродження української культури стала основним чинником об'єднання нонконформістської інтелігенції. Основу руху шістдесятників склали письменники І. Драч, Г. Тютюнник, Б. Олійник, В. Симоненко, М. Холдний, Л. Костенко, художники А. Горська, В. Запецький,

Б. Чичибабін, літературні критики І. Дзюба, Є. Сверстюк, режисер Л. Танюк, кінорежисер С. Параджанов, Ю. Ілленко, кінокритик Р. Корогодський, перекладачі Г. Кочур, М. Лукаш та ін. Шістдесятники протиставили себе офіційному догматизмові, сповідували свободу творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, прагнули до духовної незалежності. Значний вплив на їх становлення справила західна гуманістична культура, традиції «розстріляного відродження» та здобутки української культури кінця XIX — початку XX ст.

Шістдесятники розвинули активну культурницьку діяльність, яка виходила за межі офіціозу: влаштували неформальні літературні читання та художні виставки, вечори пам'яті репресованих митців, ставили замовчувані театральні п'єси, складали петиції на захист української культури. Організовані у 1960 р. «Клуб творчої молоді» в м. Києві та в 1962 р. клуб «Пролісок» у м. Львові стали справжніми осередками альтернативної національної культури.

Культурницька діяльність, яка не вписувалась у рамки дозволеного, викликала незадоволення влади. Шістдесятників не вдалося втримати в офіційних ідейно-естетичних межах, і з кінця 1962 р. почався масований тиск на нонконформістську інтелігенцію. Перед шістдесятниками закрилися сторінки журналів, посипалися звинувачення у «формалізмі», «безідейності», «буржуазному націоналізмі», і як відповідь — їхні ідеї стали поширюватися у самвидаві.

Важливим фактором для формування нонконформістської творчої інтелігенції було знайомство зі спадщиною української культури 1920-х рр. Режисер Л. Танюк відроджував ідеї курбасівського театру, захоплювався М. Кулішем. З великими інтересом молодими митцями сприймалися заборонені твори П. Тичини, М. Рильського, В. Винниченка. У Києві і Львові існували клуби творчої молоді, різноманітні студентські літературні студії («Молодь», «СІЧ» в Київському державному університеті, літературна студія видавництва «Молодь» [7]), так звані «школи» навколо окремих представників старшого покоління митців.

В другій половині 1960-х рр. більшість митців, які не погоджувались з офіційною системою цінностей, постали перед

вибором — публічність або підпілля. Публічність, в свою чергу, ставила перед вибором — політика або мистецтво: «або замовкнути, або дозовано щось друкувати разом із дозованим плазуванням перед системою; або, нарешті, друкуватися і водночас «справляти поминки над своєю молодістю» [1, с. 59–60].

Стиль поведінки художників-нонконформістів, як правило, відрізнявся від тих моделей, що були характерними для письменників. Художники через особливості свого мистецтва мали набагато менше шансів потрапити до уваги широкої громадськості. Тому мистецьке нонконформістське середовище було більш замкнуте і відоме лише вузькому колу знайомих. Найбільш поширеною підпільною діяльністю були квартирні виставки: одеські художники брали участь у квартирних виставках в Одесі, Москві, Ленінграді. В 1977 р. «Хроника текущих событий» інформувала, що в Одесі відбулось шість квартирних виставок, які активно відвідувались місцевою інтелігенцією [4, с. 150]. Свої виставки підпільно влаштували львівські та київські художники-нонконформісти.

Перше, що утверджували нонконформісти — право митця на «справжню творчість». Письменники та художники-нонконформісти утверджували право митця на власну точку зору, свободу творчості, писали твори не по заздалегідь всім відомому сюжету, а розкривали реальний стан речей в суспільстві.

З обігу було вилучено все, що спонукало до роздумів на теми глибинного розуміння національного змісту культури. З бібліотек були вилучені «шкідливі» книжки В. Винниченка, М. Хвильового, ряд історичних видань. Не згадувалися «помилкові» твори І. Франка, Л. Українки. Було «радянізовано» образ Т. Шевченка, а письменників «розстріляного відродження» 20–30-х рр. називали «українськими буржуазними націоналістами».

Не дивлячись на чистку української культури від усього національного, з кінця 1950-х рр. постійно з'являються твори молодих поетів і прозаїків «з елементами національної обмеженості». Виявилось, що після тривалих років «інтернаціоналізації» пошук національного змісту був не тільки можливим, а й став знаковим для молодого покоління української літературно-мистецької інтелігенції. Український нонконфор-

мізм починався саме з національного: вивчення мови, романтичного захоплення старовиною, відновленням національних традицій та звичаїв. Спілкування українською ставало першою сходиною — це означало виокремлення себе з натовпу, вимагало зміни закоренілих стереотипів. І. Світличний стверджував: «Нас має ставати все більше. Впевнених у нашій правді. Інакше нічого не зміниться. Треба виробляти в собі силу опору» [3, с. 134].

Після репресій 1965 і 1972 рр. націоналізм стає невід’ємною частиною нонконформізму. Так, І. Дзюба пише книгу «Інтернаціоналізм чи русифікація», в якій аналізує національно-культурну політику радянської влади в Україні, сенсацією стає роман письменника О. Гончара «Собор», який прозвучав як звинувачення панівному нігілізмові щодо духовних цінностей українського народу.

Центрами найбільшого поширення нонконформістських явищ в культурі та мистецтві були Київ, Одеса, Львів, що пояснюється знаходженням у цих містах потужних навчальних закладів, наявністю культурних традицій. У значно менших масштабах літературно-мистецький нонконформізм існував в Ужгороді, Чернівцях, Дніпропетровську. Формування нонконформізму в УРСР починалось зі сфери культури, передусім літератури та мистецтва. Лише після початку репресій проти української інтелігенції в 1965 і в 1972 роках та посилення ідеологічного контролю літературно-мистецький нонконформізм розколовся на політичний та мистецький.

Отже, нонконформізм як соціокультурне явище в Україні в 60–70-ті рр. ХХ ст. призвів до суспільних трансформації, духовного зламу, руйнування багатьох традицій і усталених стереотипів, насаджених ідеологією КПРС, та започаткував перехід до нових норм і стандартів життя українського народу.

Джерела та література

1. Батенко Т. Опозиційна особистість: друга половина ХХ ст. Політичний портрет Богдана Гориня / Т. Батенко. — Л.: Кальварія, 1997. — 352 с.
2. «Доброокий». Спогади про Івана Світличного. — К.: Час, 1998. — 572 с.
3. Заплотинська О. О. Літературно-мистецький простір 1970-х: Політика партії та інтелектуальний нонконформізм / О. О. Заплотинська. — К.: Логос, 2014. — 208 с.

- тинська // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. ст. Вип. 9. — К.: Інститут історії України НАН України, 2005. — С. 405–419.
4. Заплотинська О. О. «Формалізм чи новаторство?» Інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960–1970-х рр. в Україні / О. О. Заплотинська // Український історичний журнал. — 2006. — № 1. — С. 145–157.
  5. Крупник Л. О. Опір українських митців радянській тоталітарній системі в роки застою / Л. О. Крупник // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова / Укл. П. В. Дмитренко, О. Л. Макаренко. — К.: НПУ, 2000. — С. 199–208.
  6. Крупник Л. О. Професійні спілки і творча інтелігенція в 60–70-х роках ХХ століття / Л. О. Крупник // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — 2000. — № 1 (5). — С. 8–10.
  7. Рубан В. «Київська школа» / В. Рубан // Молодь України. — 1990. — 2 грудня. — С. 1.
  8. Скляренко Г. Світло й тінь на тлі пейзажу (Я. Левич) / Г. Скляренко // Київ. — 1994. — № 10. — С. 166–168.
  9. Стасюк І. М. «Самвидав» в українському національному русі 1960–1970-х років / І. М. Стасюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». № 408. Держава та армія. — Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. — С. 122–126.
  10. Черненко М. В. Культурно-політичний контекст періоду 60–80-х рр. ХХ ст. в історії культури України / М. В. Черненко // Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвіллевої сфери в контексті Євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 12–13 травня 2008 р.) / за ред. В. В. Кірсанова, С. Д. Безклубенка. — К.: Видавн. центр «КНУЖІМ», 2008. — Ч. I. — С. 370–373.

Анотації

Киндрачук Н. М. Нонконформизм как социокультурное явление в Украине: 60–70 гг. XX в.

В данной статье автор исследует нонконформизм как социокультурное явление в Украине в 60–70 гг. XX ст., анализирует государственную политику в отрасли литературы и искусства указанного периода и показывает ее идеологический контекст, выясняет особенности и механизмы внедрения политических решений в творческую жизнь республики, определяет предпосылки формирования и основные причины возникновения нонконформистских явлений в среде творческой интеллигенции.

Ключевые слова: *нонконформизм, несогласие, неприятие норм, литературно-художественная политика, возрождение национальной культуры.*

Kindrachuk N. M. Nonconformism as a sociocultural phenomenon in Ukraine: 1960s–1970s

In the article the author studies nonconformism as a sociocultural phenomenon in Ukraine in the 1960s–1970s, analyzes the state policy in the sphere of literature and art of the given period, showing its ideological context, and clarifies the peculiarities and mechanisms of implementation of political decisions in the creative life of the republic, determines the preconditions of formation and main reasons of appearance of nonconformist phenomena within the artistic intelligentsia.

Key words: *nonconformism, disagreement, rejection of norms, literary-artistic policy, revival of national culture.*

Надійшла до редакції 12 березня 2014 року

УДК 070(0.036):95(480)

А. В. Кожанов

**ПРЕСА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ
УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ 1991–1996 рр.**

Статтю присвячено деяким аспектам положення преси національно-демократичних сил України протягом 1991–1996 рр. Автором висвітлено процес становлення друкованих видань НРУ і УРП, наведені підрахунки досліджуваної періодики, а також вказані практичні кроки демократичних сил у напрямку захисту і підтримки власних друкованих органів.

Ключові слова: *Народний Рух України, незалежні газети, преса, Українська республіканська партія.*

На сьогоднішній день вітчизняні дослідники здійснили значний науковий доробок з проблем становлення української державності, руйнації тоталітарного режиму, ролі і місця демократичних об'єднань кінця 80-х — середини 90-х рр. в історії України. Втім, відкритим залишається питання про суспільно-політичні умови розвитку преси найбільш відомих національно-демократичних сил України. Між тим розбудова держави та громадянського суспільства, процеси демократизації в роки незалежності відбувалися за безпосередньої участі таких видань. Вивчення кадрового складу редакцій, матеріально-технічних